

Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora

Marko Dragić
Filozofski fakultet u Splitu
University of Split, Croatia

UDK: 821.163.42.09 Nazor, V.
Izvorni znanstveni rad
Original Refereed Article

Sažetak

Vladimir Nazor je 1903. godine u Zadru, temeljem povijesnih vrela i predaja, napisao pjesme o hrvatskim kraljevima i dopunjavao ih do 1930. godine. U ovom radu govori se o kralju Dmitru Zvonimiru. Nakon smrti kralja Petra Kešimira IV. Velikog, Hrvatska se našla u kaotičnom stanju. Nezadovoljnici su 1074. godine za kralja izabrali Slavca, kojega je normanski zapovjednik zarobio u studenom 1075. godine. Hrvatska je tada ostala bez kralja. Polovicom 1075. godine gotovo jednodušno za kralja Dalmacije i Hrvatske izabran je Dmitar Zvonimir. Oženio se 1065. godine Jelenom, kćerkom mađarskoga kralja Bele I. Za vrijeme Zvonimirova kraljevanja hrvatski narod živio je u blagostanju te je u narodu ostalo sjećanje na „dobroga kralja“. Bio je vjerni saveznik pape Grgura VII. Sin Radovan umro je za kraljeva života. Ljetopis popa Dukljanina (12. st.), te mađarsko-poljska kronika iz 13. ili 14. st., kao i kronika hrvatskoga franjevca Ivana Tomašića iz 16. stoljeća, govore da su kralja 1089. godine ubili njegovi suradnici koje je sazvao na Sabor, na lokalitetu Pet crkava u Kosovu polju kod Knina, da im pročita pismo pape koji je od njega tražio da uputi vojsku da oslobodi Kristov grob.

Ferdo Šišić je 1886. godine zapisao predaju o silovitom umorstvu kralja. U tradiciji Hrvata je Zvonimirova kletva kojom je, umirući, prokleo Hrvate da nad njima tisuću godina vlada tuđi jezik. Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora u potpunom je suglasju s povijesnim vrelima.

Ključne riječi: hrvatski kralj Dmitar Zvonimir, Hrvati, silovito umorstvo, Zvonimirova kletva

(...) dobro je da narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i podičio. To neka mu je naukom za buduća vremena.

August Šenoa, Seljačka buna

1. Uvod

Vladimir Nazor 1930. godine napisao je da stihove o hrvatskim kraljevima peti put šalje u svijet. Ti su stihovi *nepotpuni i nedotjerani* nastali 1903. godine u Zadru, gdje se tvrdilo i nastojalo dokazati da Hrvati nemaju svoju stariju povijest i da nemaju svoje predaje niti na moru niti na kopnu. Međutim, uza sve naše plahovitosti, zajedljivosti, gorčine, strančarske borbe i bratske svađe, koje su se pokazivale od najstarijih vremena, vjerovalo se i isticalo da smo i mi dobroćudni Slaveni, *žrtveni bijeli golubovi i jaganjci Božji, koji će svojom ustrpljivošću i svojim trpljenjem otkupiti jednom svijet*, piše Nazor i nastavlja. *Jedni su nam tanjili povijest i kidali niti koje nas vežu s našim predcima. Književna djela koja su se stvarala u to vrijeme govore o hrvatskim banovima i kraljevima, koji su zbog svoje dobrote i pravednosti samo znali stradavati.* Nazor ističe da je upravo, u vrijeme ropstva i bratske svađe – trebalo osjetiti svu snagu i žestinu, koje su ključale iz dalekih vrela, *pa da ih se ne odrekemo, i uputimo ih niz pravo korito i upotrijebimo i protiv drugih i protiv sebe.* Pišući o razlozima zbog kojih je na pjesmama o hrvatskim kraljevima radio dvadeset pet godina, Nazor kaže (...) *i jer ono, od čega i zbog čega su nastale, kao da je neprestano bilo – a možda je i dandanas – tu, među nama* (Nazor, 1977: 93).

Nazorove pjesme o kraljevima nastale su temeljem povijesnih vrela, kronika i usmenih predaja. U ovom je radu riječ o kralju Dmitru Zvonimiru o kojemu je Nazor napisao deset pjesama, od kojih je sedam soneta. O kraljici Jeleni Lijepoj pjesnik piše u tri pjesme, a kraljeviću Radovanu posvećen je jedan sonet.

Cilj je, ovoga rada, komparativnom metodologijom ustvrditi zbilju o kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora.

2. Osvrt na vladare narodne krvi

Kneza Branimira naslijedio je najmlađi sin kneza Trpimira, Mutimir, koji je vladao od 892. godine do, najvjerojatnije, 910. godine, kada na prijestolje dolazi Mutimirov sin Tomislav (Šišić, 1990). Predaje i povijesni izvori kazuju da je Tomislav bio hrabar mladić, jak na oružju i vrlo poduzetan, *da je bio mlad i kripak u rvanjih* (Klaić, 1974: 98). Kad je proglašen knezom oslobodio je posavsku Hrvatsku među Dravom i Savom. Dok se bugarski car Simeon borio s Grcima, Tomislav je otkazao poslušnost Grcima i Hrvatsku učinio samostalnom. Zauzeo je nakon toga Bosnu i Hum. Grgur Ninski ga je zlatnom krunom ovjenčao na Duvanjskom polju¹

1 Prema izvješću sačuvanom u *Hrvatskoj kronici*, prvi hrvatski kralj krunjen je upravo na Duvanjskom polju, najvjerojatnije u blizini planine Liba, gdje su nekoć i Delmati imali svoj glavni grad. Narod duvanjskog kraja i danas rado pripovijeda o kralju Tomislavu i njegovu krunjenju na Duvanjskom polju: *Legenda kaže da je na Gradini poviš Petrovića bila crkva koja se zvala Ružica. U toj se crkvi, kazivali su brte stari, vinča kralj Tomislav. A njegova žena je bila rodom iz Zauma. U živoj je tradiciji i predaja o crkvi u kojoj se kralj Tomislav nakon krunidbe došao posvetiti: U Mesijovini se nalazi Gradina i tu je bila crkva Sv. Ilije i kazivali su da je se tu kralj Tomislav doša posvetiti poslje krunisanja. I danas se to mjesto zove Crkvina. Tu su nađeni neki grebovi i kaže se ako se kopa po strani od Duvna da odma počme nevrime. To je sveto mjesto i ne smi se dirat u grebove* (Dragić, 2005: 101).

između 920. i 925. god. Potukao je vojsku bugarskoga cara Simeona dočekavši ga sa 100.000 pješaka, 60.000 konjanika, a na moru sa 180 ratnih brodova s oko 20.000 vojnika. Njemu *ide velika zasluga da je hrvatske kneževine sjedinio, novu državu svoju osilio i proslavio, pače i temelj potonjoj duševnoj kulturi položio* (Gavranić, 1998: 55). Oko 925. godine sazvaio je u Splitu veliki sabor na kojemu su sudjelovali svjetovni velmože i crkveni velikodostojnici. Tu je bio njegov vazal Mihajlo knez humski, svi banovi i župani; nadbiskup splitski Ivan, hrvatski biskup Grgur Ninski, biskupi rapski, krčki, osorski, dubrovački i kotorski, kao i poslanici pape Ivana X. – Ivan Leon i Madalbert. Sabor je trebao mnogo toga popraviti, jer je Hrvatskom bio zavladao velik nered i narod je pao u barbarstvo. Škole su bile zanemarene, kao i nauka i vjera Božja; bune su bile česte, svećenici i knezovi su ubijani. Svetinje braka su nestajale. Na saboru je ustanovljeno petnaest točaka kojima se imalo srediti stanje u državi.

Tomislav se odrekao grčkog utjecaja u crkvi i potpuno se pokorio rimskom papi. Tako je iz službe Božje isključen hrvatski jezik i uveden latinski, a vlast hrvatskoga biskupa znatno ograničena. Vladavina kralja Tomislava označila je novo doba u Hrvatskoj. Ne zna se kada i gdje je umro kralj Tomislav, niti gdje počiva.

Tomislava je naslijedio njegov brat Trpimir II. koji je vladao od oko 928. do 935. god. Trpimira II. naslijedio je sin Krešimir I. (od 935. do 945.), kada je na prijestolje nastupio sin Krešimira I., Miroslav (945. do 949.). Ban Pribina² podigao je bunu protiv kralja Miroslava koji je u toj pobuni stradao. Od 949. do oko 969. godine kraljevaio je brat Miroslavov, Mihajlo Krešimir II., koji je u braku s Jelenom imao sina Stjepana Držislava, koji ga je na prijestolju naslijedio 969. i kraljevaio do 997. godine (Jelena je umrla 976. god.).³ Držislava su na prijestolju nasljeđivali sinovi: Svetoslav (997. do 1000.), Krešimir III. (1000. do poslije 1030.), zvani Suronja. S prijestolja je smijenio brata Svetoslava, a za suvladara odredio brata Gojslava (1000. do 1020.). Krešimira III. naslijedio je sin Stjepan I. koji je bio oženjen Hicelom Orseolo, kćerkom mletačkoga dužda. Umro je oko 1058. god. Naslijedio ga je sin Petar Krešimir IV.⁴ i vladao je od 1058. do 1074. godine (Šišić, 1990). Bio je iznimno sposoban kralj i smatra se obnavljačem hrvatske države (Šišić, 1990). Petar Krešimir IV. nazivan je Velikim. Dinastija Trpimirovića vladala je od 845. do 1074. godine,

2 Pribina je u vrijeme dinastičkih sukoba podržavao Mihajla Krešimira II. Smatran je moćnim banom. Bio je vojni zapovjednik sjeverne Hrvatske te županija Like, Krbave i Gacke. Prema nekim povijesnim izvorima sam je pogubio kralja Miroslava.

3 Nadgrobnu ploču kraljice Jelene otkrio je don Frane Bulić u Gospinu Otoku u Solinu, kolovoza 1898. god. To je otkriće jedno od najznačajnijih izvora hrvatske srednjovjekovne povijesti, jer otkriva genealogiju hrvatskih kraljeva. Tekst nadgrobne ploče glasi: *U ovom grobu počiva glasovita Jelena, koja je bila žena kralju Mihajlu (Krešimiru), majka kralja Stjepana (Držislava). Ona je postigla mir kraljevstvu. Dne 8. listopada godine od upućenja Gospodnjega 976. ovdje je bila pokopana: indikcije IV., cikla mjesečnoga V., epakte XVII., cikla sunčanoga V. Ona koja je za života bila majka kraljevstva, postala je i majka sirota i majka udovica. Ovamo pogledavši, čovječe, reci: Bože, smiluj joj se duši* (Mijatović, 1996).

4 Kralj Petar Krešimir IV. nije imao stalne prijestolnice, nego je u raznim krajevima imao kraljevske dvorove, u kojima bi naizmjenice boravio neko vrijeme i obnašao kraljevsku dužnost. U Biogradu je boravio: 1059., 1070. i 1071., u Šibeniku je boravio 1066., a u Ninu 1067., 1069., 1070. i 1072. godine. Bio je iznimno moćan i priznat kralj. Zadnji put se spominje u jednoj ispravi iz 1073. godine.

te od 1089. do 1090. godine kada je, nakon smrti kralja Dmitra Zvonimira, vladao posljednji potomak dinastije Trpimirovića, Stjepan II., sin kralja Stjepana I., koji je bio brat kralja Krešimira IV.

2.1. Hrvatska uoči kraljevanja Dmitra Zvonimira

Nakon smrti Krešimira IV. ponovno se jako podigla protureformistička stranka, koju je Krešimir IV. 1064. godine suzbio. Tada je, po nasljednoj baštini, na prijestolje trebao stupiti Stjepan II., jedini nasljednik dinastije Trpimirovića. Uz njega su bili dalmatinski gradovi sa svojim biskupima, svećenicima i većinom plemstva. Jedni su željeli bivšega Krešimirova bana, Dmitra Zvonimira za kralja (Klaić, 1974).

Neda je, najvjerojatnije, bila kćerka kralja Krešimira IV. (Poparić, 1899) O kraljevni Nedi Vladimir Nazor piše u dva soneta. Neda se u svome vrtu, usred proljetnoga dana, pitala :

*Zalud u grlu grlica mi guče,
I vonjam kao grana jorgovana.*

*Tri rane nosim na dnu srca svoga,
Prva je: tuzi majka ne odoli.
Druga je: nemam brata rođenoga.
Ne pojmim treće, al osjećam: boli.*

*„Što će mi zlato, svila i kadiva:
Dragoga nemam!“.*

Pjesma je zapela, cvijeće se prosulo djevi na razboj i kosu. Glavicu je digla, zurila preko grma, a *nad njome Slavić cvjetnu granu drma.*

Veći dio hrvatskoga naroda sa slavenskim svećenstvom bio je ogorčen zbog zabrane ženidbe svećenika i slavenske liturgije. Ishodište te pobune bio je Neretljanski kraj (Primorje) koji je za vrijeme Krešimira imao sjedište u Omišu, na ušću Cetine. Međutim, na lijevoj obali Cetine stolovao je Rusin, čiji je brat bio Slavac. Rusin i Slavac bili su roda Svačića. Knez Rusin umro je za života kralja Krešimira, a naslijedio ga je brat Slavac te postao vođom nezadovoljnika koji su ga u drugoj polovici 1074. godine proglasili kraljem. Međutim, nisu ga priznavali ni mnogi dalmatinski gradovi. Uz to su se obratili i papi za pomoć, optuživši Slavčevu vlast heretičkom. Grof Amiko prevodio je normansku vojsku iz južne Italije i zarobio je kralja Slavca. Povjesničari pouzdano ne znaju je li Amiko otputio Slavca u Apuliju, gdje je i umro? (Šišić, 1990).

Nazor u dva soneta piše o sudbini kralja Slavića (Slavca). U sonetu „Sidro“ pjesnik piše o kralju koji je plovio hitrom lađom, tražeći sidro bana Mojislava. Međutim, - *Ko aveti dvije / Za njim se krađu dv'je tamne galije*. Slavac je uhićen, ali i na normanskom brodu trgnuo je mač:

*I reče: „Ne ću u robiju! Neka
Rad'je me vaše sulice probodu.“
I visok, mrk na kljunu lađe čeka.*

Amiko je nasrnuo da ga lancem stegne. Na lađi su nastali metež i srdžba. Amiko je tražio od Slavca da se preda, ali on nije pristajao. Zviznula je prva strijela. Slavcu se prijetilo da će poginuti, ali on je odgovorio: *Neka!* Dok je kralj rodna brda pozdravljao, zviznula je sulica i pogodila ga posred čela:

*Još bljeđe posta lice mu blijedo.
Sruši se. Tapa: „Domovino! Nedo!“ (Nazor, 1977: 77-78).*

3. Krunidba Dmitra Zvonimira

Nakon propasti kralja Slavca Hrvatska se našla u kaotičnom položaju i bez kralja. Dalmacija se ponovno odcijepila od Hrvatske, a za gospodara joj se nametnuo mletački dužd. Višedecenijsko iskustvo naučilo je Dalmatince da mnogo bolji položaj imaju u vezi s Hrvatskom nego s Venecijom. Takvu su težnju iskazivali i sljedbenici svrgnutoga kralja Slavca, poglavito i zbog sve većega bezvlašća.

Dmitar Zvonimir je pripadao dinastiji Svetoslavića. Prvi put se spominje kao ban u slavonskom dukatu šezdesetih godina 11. stoljeća. Zvonimir je 11. travnja 1064. godine, nakon iznenadne smrti kralja Bele I. (1060.-1063.), kao poslanik kralja Petra Krešimira IV. u Pečuhu prisustvovao krunidbi ugarskoga kralja Salamona (1063.-1074.). Tom prigodom Zvonimir se zaručio s Jelenom, kraljevom bratučedom, kćerkom ugarskoga kralja Bele I. te sestrom budućih kraljeva Gejze I. (1074.-1077.) i Ladislava⁵ (1077.-1095. god.) Godine 1065. Zvonimir se oženio Jelenom (Laszowski, 1925).

5 Ladislav, sveti, bio je mađarski kralj. Rođen je oko 1040. godine u Poljskoj kao sin mađarskoga kralja Bele I. i poljske kneginje Rikize. Poslije smrti svoga brata Gejze okrunjen je za kralja 1077. godine. U Mađarskoj je učvrstio kršćanstvo, a nakon sjedinjenja Hrvatske s mađarskim kraljevstvom u Zagrebu je osnovao biskupiju 1091. god. Umro je 1095. godine i pokopan u Velikom Varadinu, u katedrali koju je sam osnovao. Kanoniziran je 1192. godine. Legende govore o njegovoj poniznosti, pobožnosti i mnogobrojnim dobročinstvima. Njegov je blagdan 27. lipnja. Kult toga sveca rasprostranjen je u Mađarskoj, Italiji, Austriji, sjevernim krajevima Hrvatske i po Slavoniji. Pavao Ritter Vitezović s devetnaest činjenica dokazivao je da Ladislav (Vladislav) nije mađarskoga podrijetla, niti je roda Arpadovića, nego je rođen u Hrvatskoj, na jugu Kupe, u Goričkoj županiji. U ikonografiji sveti Ladislav se prikazuje kao snažan vitez odjeven u oklop, zaogrnut kraljevskim plaštom i s kraljevskom krunom na glavi. Na nekim slikama u ruci drži bojnu sjekiru, na drugima mač ili koplje. U hrvatskoj ikonografiji rukom pridržava veliki štít s križem s dva poprečna kraka, koji se nalaze na mađarskom grbu. Kult kralja Ladislava često se veže uz njegovog prethodnika, svetoga Stjepana kralja (praukun Arpadov, rođ. oko 975. god.). Najznamenitije relikvije toga sveca nalaze se u Győru, Zagrebu i Dubrovniku (Badurina, 1990).

Predstavnici hrvatskoga naroda i svećenstva, polovicom 1075. godine, gotovo su jednodušno, na solinskom polju, u Saboru izabrali Dmitra Zvonimira za kralja Hrvatske i Dalmacije. (Poparić, 1899). Papa Grgur VII. poslao je opata rimskoga Gebizona i biskupa Falcoina s krunidbenim znakovima, koji su 9. listopada 1076. godine, kraljevskom krunom u bazilici Svetoga Petra u Solinu okrunili Dmitra Zvonimira.⁶ Zajedno s kraljem okrunjena je i kraljica Jelena, koju je narod prozvao Lijepom. Ovjenčani kralj kleknuo je pred papina poslanika, podigao desnicu i prisegao na vječnu vjernost papi, *Zavjernicom*. Taj je dokument sačuvan, a u njemu se kralj Zvonimir, pred papinim izaslanikom obvezuje, obriče i obećava da će nepromijenjen vršiti sve što mu njegova svetost bude nalagala, te će u svemu i svačemu čuvati vjeru apostolskoj stolici. Nadalje je prisegnuo da će gojiti pravdu, crkve braniti, skrbiti oko življenja svećenstva, štititi siromahe, udovice i siročad, priječiti nedopuštene brakove između rodbine, ustanoviti zakonito vjenčanje prstenovanjem i blagoslovom svećenika, protiviti se prodaji ljudi. Kralj Zvonimir darovao je papi samostan svetoga Grgura koji se zove Vrana te srebrom okovano evanđelje. Prisegu je kralj Zvonimir završio riječima: *Tako mi Bog pomogao* (Klaić, 1974: 138-139). U Vatikanu je početkom 17. stoljeća u svečanim dvoranama naslikan prizor *Zavjernice* koju kralj Dmitar Zvonimir predaje papinom legatu. (Bratulić & Damjanović, 2005).

Vladimir Nazor u sonetu „Krunitba“ piše:

*Hrvatskom kad se krunom okrunio
Zvonimir-bane u polju Solinu,
Blagoslov papin i plašt ud'jelio
Gebizon opat vjernom crkve sinu* (Nazor, 1977: 124).

Oko kraljeva tornja vrvjeli su *biskupi, bani, knežovi, župani* i orio se glas rimskoga poslanika: *Gospode, čuvaj kralju puk odani!* Dok je veliko slavlje toga dana bilo, dotle je Stjepan, zadnji potomak kralja Tomislava, slušao, sad blijedio, sad vatrom planuo, stišćući srce.

4. Kraljevanje

Nakon krunidbe, na solinskom polju Dmitar Zvonimir predsjedao je Velikom i Malom saboru, na kojima je trebalo prevladati prijašnje nemire i sukobe. U tomu je prednjačio kralj. Izmirio se s obitelji prethodnoga kralja Slavca, a njegova bana Petra Svačića postavio je za svoga prvoga bana. Kraljev primjer slijedili su i drugi velikaši

⁶ Klaić (138) piše da je krunidba obavljena 8. listopada 1075. godine. Nikola Lašvanin u svome „Ljetopisu“ piše: *Zvonimir se (1076.) uteče papi Grguru i obeća mu svake godine dvista carigradskih zlatnih dukata. Zato papa posla dva kardinala, koji okruniše Zvonimira, koji se prozva Petrom, i posla papi mloge darove* (Lašvanin, 1981: 81).

pa je solinski sabor završio općom pomirbom (Klaić, 1974). Kralj Dmitar Zvonimir, poput kralja Krešimira IV., nije imao stalnu prijestolnicu. Često je boravio u dvorcu na Solinskom polju, gdje je izdao mnoge svoje darovnice splitskome nadbiskupu Lovri. Godine 1076. boravio je u Biogradu, a negdje 1076.-1078. u Kninu, te u istom razdoblju u Ninu. U Kninu je ponovno boravio 1078. godine. Također je boravio u Šibeniku, te u Baškoj na otoku Krku. Kralj je u Kninu ponovno boravio 1087. godine (Laszowski, 1925).

Prvi podatci o kraljevanju Dmitra Zvonimira nalaze se u *Kronici* popa Dukljanina.⁷

I osta kraljem Zvonimir, koji počteni kralj, sin dobroga spomenutja, poče crkve veoma čtovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zale. I bi od svih dobrih poljubljen, a od zlih nenavijen, jere ne mogaše zla vidjeti. I tako ne biše on za Hrvate, zašto oni ne će biti dobrotom dobiti, da bolji su pod strahom. I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi da ga izji bogati, i nejadi da mu vazme jaki, ni sluga da mu učini nepravo gospodin. Jere kralj svih branjaše, zašto ni sam prezpravedno ne posidaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogactvo biše, tako u zagorje kako i u primorje, (biše) za pravednoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudii, i na konjih, neri nada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se nikoga bojaše, nit im nitkore mogaše nauditi, razmi gnjiv Gospodina Boga, koji dojde svrhu ostatka njih, kako pismo govori: „Otcu zobaše kiselo groždje, a sinovom zubi utrnuše (Mužić, 2002: 130-131).

Vladimir Nazor, isto opisuje kraljevanje Dmitra Zvonimira ističući da je bio moćan, blag i dobar te da je utvrdio prijestolje. Podignuo je ugled crkve, ponovno je ujedinio Dalmaciju i Hrvatsku, pokorno je gledao biskupe i banove.

*Sa zlatne krune vrh njegove glave,
sjale su trake na sve četir' strane.*

*Mirno je vlado. Na moru plavome
Gledo, gdje talas sto liburna njija.*

Slušo je, gdje ga narod blagosivlje.

⁷ Godine 1089. papa Klement III. osnovao je Dukljansko-barsku nadbiskupiju sa sjedištem u Baru. Grgur (Zadar, prva polovica 12. st. - Zadar, 1198.), bio je dukljanskim nadbiskupom sa sjedištem u Baru (1173.-1195.). Papa Aleksandar III. dodijelio mu je nadbiskupski naslov. Poznat je pod nazivom pop Dukljanin. Napisao je književno-povijesno djelo koje se, po Dubrovčaninu Ludoviku Tuberonu, prozvalo *Ljetopisom*. Prema Ferdi Šišiću, u 14. stoljeću to djelo se nazivalo *Hrvatska kronika*.

*Njegovo žezlo kitilo je smilje:
Al' avaj! Dobrom u srdašcu tome
Otrovna, griska grijala se zmija (Nazor, 1977: 106).*

Zvonimir je kraljevao pošteno. Obilazeći svoje kraljevstvo dijelio je pravdu i milost, podizao samostane i crkve, a ni popove glagoljaše nije progonio. U *Osorskom evanđelistaru*, napisanom u Osoru najvjerojatnije 1081. godine, na kraju izbornih evanđelja nalazi se svečana pjesma „Exultet“ u kojoj se moli za bizantskoga cara i hrvatskoga kralja Zvonimira (Bratulić & Damjanović, 2005). Zvonimirovu popularnost i dobrotu svjedoči i njegovo ime na Bašćanskoj ploči, na kojoj piše da je kralj Zvonimir samostanu i crkvi Svete Lucije darovao zemljište. Za vrijeme Zvonimirova kraljevanja hrvatski narod živio je u blagostanju te je u narodu ostalo sjećanje na *dobroga kralja*. Najznamenitije djelo Dmitra Zvonimira je stolna crkva za hrvatskoga biskupa koju je 1077. godine dao izgraditi kraj Knina. Biskup hrvatski u Kninu imao je iznimno važnu ulogu na kraljevom dvoru: bio je predstojnik kraljevske pisarne, u ime kralja izdavao je povelje i isprave (Klaić, 1974).

Kraljica Jelena Lijepa, *hola* Mađarica, upozoravala je svoga muža, kralja Dmitra Zvonimira:

*(...) Tvoji me Hrvati
Ne vole. Plemstvo u Kninu se jati,
Mami ga Neda, mlada udovica.*

Nadalje je kraljica Jelena Lijepa upozoravala kralja:

*A taj ban Svačić – kralju, nešto snuje.
Još žive loza kralja Kriesimira.
Da zlo se sprema sred tog mrtvog mira.
Pre ni se! Nešto pod pr'jestoljem ruje.*

Kralj je supruzi odgovorio da su uz njega Latini, papa i nadbiskup Spljeta, a Hrvatu prisega je sveta. Međutim, u kraljičinu srcu crv je točio i čudno su joj sijevale zjene (Nazor, 1977).

Pjesnička vizura kraljice Jelene Lijepe ogleda se u sonetu „Kod nadbiskupa“. Kralj DMITAR Zvonimir veoma je favorizirao Split (Šišić, 1990) i iznimno dobro je surađivao sa splitskim nadbiskupom Lovrom, kojega je nazivao svojim duhovnim ocem (Laszowski, 1925). Lovro, biskup osorski i nadbiskup splitski (1060.-1100.) rodom je bio Dalmatinac. Revnosno je provodio zaključke Crkvenoga sabora, posebice one o zabrani slavenske liturgije i beženstva svećenika. Imao je golem

utjecaj na dvoru kralja Zvonimira, kao i kralja Stjepana II. Cijenio je umjetnost, pa je jednom svom slugi koji je u Antiohiji naučio izrađivati predmete od zlata i srebra, dao da za splitsku crkvu napravi više velikih i malih srebrenih svjetiljaka, vrčeva, posuda za pranje svećeničkih ruku, kalež, ormarić, biskupski štap i križ. Također se zalagao za prosvjetu pa je uglednom francuskom učenjaku Adamu Parižaninu koji se na putu u Atenu zadržao u Splitu, dao napisati hagiografije mučenika Dujma⁸ i Anastazija⁹ i ispjevati pjesme njima u čast.

Uz nadbiskupa Lovru velik je utjecaj na kralja imao i trogirski biskup Ivan (Poparić, 1899). Kod nadbiskupa kralj i kraljica su za *trpezom sjedili. Čaše su pune kaštelanskog vinca*. Biskup se digao i nazdravljao:

*„Prvi je pehar u čast Svetom Ocu,
Drugi u zdravlje nove vladarice.
Hrvatske cure zvonko u gr'ocu
Nek pjesma jekne: „Kraljice-majčice!“*

Na tu zdravicu Lijepa se smrknula i prozborila *da ona nije majka sestara tih prosjaka, buntovnika*.

*Kralj usne grize. Ban što kralja prati,
Od gnjeva nokte u prsa zarije.
A biskup škilji i zlobno se smije.* (Nazor, 1977: 80).

4.1. Ratovi Dmitra Zvonimira

Kralj Dmitar Zvonimir ratovao je protiv Bizanta i protiv moćnoga cara i kralja njemačkoga Henrika IV., jer se nije htio podvrgnuti papi Grguru VII. Papa Grgur VII. je najveći srednjovjekovni papa koji je provodio reforme. Uz pomoć pristaša u Njemačkoj uspio je svrgnuti cara Henrika IV. U to vrijeme je i veliki ruski knez Izjaslav, sa sjedištem u Kijevu, tražio prijateljstvo s moćnim Grgurom VII. Međutim, kralj Henrik IV. uspio je poraziti protivnike. Dmitar Zvonimir se 1082. godine složio sa svojim šurjakom Ladislavom da pošalju vojsku na Nijemce. Vojska Dmitra

8 Solinski biskup i mučenik sveti Dujam živio je u 3. stoljeću. Splitska predaja ga stavlja u prvo stoljeće. Prema toj predaji podrijetlom je iz Sirije, preobratio se na kršćanstvo i krstio u Antiohiji. Bio je učenik svetoga Petra, kojega je s Pankracijem i Apolinarom pratio u Rim. Pankracije je krenuo na Siciliju, Apolinar u Ravenu, a Dujam u Salonu. Ondje je osnovao crkvenu zajednicu i mnoge obratio na kršćanstvo, radi čega je podnio mučeničku smrt. Prije njega ubijeno je četrdeset pet mučenika. Svetom Dujmu je odrubljena glava (Badurina, 1990).

9 Sveti Anastazije, mučenik, podrijetlom je iz Akvileje. Po zanimanju je bio stupar i tkalac. Za vrijeme Dioklecijanova progona boravio je u Salonu gdje je imao stanačku i stuparsku radionicu. Zbog kršćanstva mučen je i s kamenom oko vrata bačen u more 308. godine. Njegovo tijelo izvadila je iz mora matrona Asklepija i sahranila ga u posebnom mauzoleju u Marusincu. Papa Ivan IV. 642. godine u Rim je prenio njegove relikvije, kao i relikvije ostalih salonitanskih mučenika, i sahranio ih u kapeli svetoga Venancija u lateranskoj bazilici. Zaštitnik je grada Splita, te tkalaca i stupara, a molitvama se zaziva protiv glavobolje. U Splitskoj biskupiji svetkuje se 26. kolovoza, a inače mu je blagdan 7. rujna (Badurina, 1990).

Zvonimira dva puta je uspješno prodrla u Korušku, ali je treći put poražena (Poparić, 1899).

Zastenje bolno pod njemačkom šapom.

Narod se dignu, kao more huči:

„Ni kapi krvi više za tuđinca!“

Puk pr'jeti... Sjede u svojim kulama

Plemići; mirno čekaju i motre,

Ko lavić pandže, svoje gvozden-nokte. (Nazor, 1977: 124).

Zvonimir je bio vjerni saveznik pape Grgura VII. Mlečani¹⁰ su imali stalne pretenzije prema Dalmaciji. Dužda Silvia onemogućio je u toj nakani papin poslanik Gerardo. U isto je vrijeme ruski car Aleksij I. Mlečanima poslao poruku da sa svojim lađama krenu na Drač i zametnu pomorsku bitku s normanskom mornaricom predvođenom Robertom. Pri tome je ruski car obećao svekoliku nagradu. Tako je došlo do bizantsko-mletačkoga savezništva. Njima je bila suprotstavljena normansko-hrvatska vojska.

O tome ratu Nazor je napisao dva soneta, naslovivši ih “Kralj Zvonimir, vojvoda morski”:

Robert Viskardo pred krfskim žalima

Sve teže jačoj sili odol'jeva.

Grčka se vatra igra na valima.

Galije tonu. (...)

Na krmi ljuta kao zmija ciče:

„Ne daj se!“ – Ranjen u vrevu se baca.

Al dužde ruši brodove mu jadne. (Nazor, 1977: 81).

U proljeće 1082. godine Dmitar Zvonimir poslao je pomorskoga vojvodu Jakova s kraljevskom mornaricom u južnu Italiju kako bi pomogli Robertu. S hrvatskim kraljevskim brodovljem otplovila je i mornarica Dubrovačke republike.¹¹ Dolazak hrvatske mornarice Nazor slikovito opisuje stihovima:

10 U 9. i 10. stoljeću bili su mnogobrojni sukobi Mlečana s hrvatskim vladarima. Nakon neuspješnih mletačkih prodora 839., 840., 865. i pogibije dužda Petra Candiana I. kod Makarske 887. godine Mlečani su plaćali Hrvatima danak kako bi slobodno plovili Jadranskim morem. Od 991. do 1009. godine Mlečani su zauzeli: Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Osor, Krk, Rab, Korčulu i Lastovo. Tada su se mletački duždevi titulirali i kao *dux Dalmatiae*.

11 Sjedinjena normansko-hrvatska mornarica brojala je 150 do 160 lađa, na kojima je bilo oko 30.000 momaka s konjima, hranom i drugom opremom. Vojska se usidrla 22. svibnja 1082. ispod Otranta, te otplovila prema protivničkoj grčkoj obali. (Poparić, 1899).

*Gle! Kao čudo neke stare priče
Najednom pred njim stotinu pramaca
U svjetlu zasja mjesečine hladne.*

II.

*Jarbola šume iz dna izroniše.
Kljunovi lađa nalik su na srpe.
I sve se sja, i miče se, i njiše.
I redovi se premeću u hrpe.*

*Vojvoda Jakov na mostiću strši.
Na glavi šljem, na grudi štit mu s'jeva.
Viknu; a pramac na mletačka dr'jeva
Svom silom nagnu, i bok tvrdi krši.*

*Protrnu Mlečić. – Izrigalo more
Sagene b'jele kralja Tomislava,
Liburne crne bana Inoslava! (Nazor, 1977: 82).*

Normansko-hrvatsko brodovlje čekalo je pod Avlonom. Do sukoba je došlo kod otočića Sasena. Kada se Roberto Viskardo spremao u odlučujuću borbu razbolio se od groznice koju je prouzročio otrov koji mu je podmetnuo netko podmićen zlatom od Grka. Postoji mišljenje da mu je to učinila supruga. Viskardo je umro 17. srpnja 1085. godine u dobi od nešto preko sedamdeset godina.¹² Prethodno je, 25. svibnja umro i papa Grgur VII. U tome ratu zadnji je put hrvatska vojska bila pod hrvatskom zastavom.¹³ Nepovoljan ishod toga rata, koji je trajao tri godine (1082.-1085.), Nazor metaforično opisuje u tercini:

*Nad morem trne mjesečina bl'jeda.
Strah, bijeg lud i noćnu hajku gleda
Valima crnim što muklo šumor (Nazor, 1977: 82).*

¹² Luka u kojoj je Viskardo umro i u kojoj se zadnji put pojavila mornarica hrvatskoga kralja i danas nosi ime *Porto Viscardo*.

¹³ U Prvom križarskom ratu 1098. godine sudjelovalo je stotinu dalmatinskih lađa, ali na tim lađama nije se vijorio hrvatski stijeg, nego znakovi pojedinih primorskih gradova. *Hrvatski stijeg tada se škropio hrvatskom krvlju u bratoubilačkom ratu* (Poparić, 1899).

5. Kraljević Radovan

Kraljević Radovan prvi put se spominje na proljeće 1078. godine, kada je bio u pratnji oca i majke, za vrijeme njihovoga susreta s papinskim legatom, kardinalom Petrom, koji je krenuo iz južne Hrvatske, najvjerojatnije iz Dubrovnika u Split, te Šibenik (Šišić, 1990). Zvonimir je (prije 1. rujna) 1083. godine svome glavnom savjetniku, nadbiskupu Lovri, kojega je nazivao i *poočimom*, darovao posjed Konjuština (današnje Konjsko). Toj ceremoniji prisustvovao je i kraljević Radovan, i to je njegovo zadnje spominjanje.

Prema Šišiću, kralj je imao i kćerku Klaudiju koja se udala za hrvatskoga plemića Voniku od plemena Lapčana. To je pleme živjelo u Lapačkoj županiji koja je imala središte u gradu Rmanj. Prigodom udaje kćeri kralj je svome zetu darovao grad Karin i tako se jako pleme Lapčana počelo cijepati na Lapčane i Karinjane (Šišić, 1990).

U sonetu „Kraljević Radovan“ Nazor piše o Radovanu kojemu mrtvac oko vrata ruke vije, a on se uzaludno otima i sanja o kraljevstvu. Pjesnik zaključuje:

O kruni san će nad nama se viti.

Mi ćemo skupa sanjati i gnjiti (Nazor, 1977: 82).

Na Pagu se i danas pripovijeda o Radovanu, sinu kralja Dmitra Zvonimira, koji je došao na taj otok kako bi se izliječio od plućne bolesti. Prema tim predajama Krešimir Berto Balabanić je 1971. godine spjevao prvo pjevanje, a 1978. i drugo pjevanje. Cjelovito je djelo objelodanjeno 2007. godine i naslovljeno „Radovan i Ljudmila“. Na početku pjevanja Balabanić u pomoć poziva vilu Hrvaticu kako bi mu pomogla naći grob koji je odlučio hrvatskom sudbinom: *nekad biše: al' nigdi ne piše / samo mutna predaja*. Autor je, nošen željom da otkrije Radomirov grob, želio oteti zaboravu tu dičnu neokrunjenu glavu i jer je to promijenilo *tok povijesti naše*.

Mnoštvo je poslovice koje autor navodi, primjerice: *Ča je jedan narod značajniji, / trag povijesti tu je krvaviji* (Balabanić, 2007: 66). S bolom autor progovara o izumrlim Trpimirovićima i Zvonimirovićima: *a naša Kruna tuđe čelo krasí*.

Vila autoru govori kako se zauvijek zaklela čuvati tajnu o Radovanom grobu, ali mu je ipak kazala da se uputi put Stare Novalje i malo dalje od Trinćela i neka ne žaleći truda traži ostatke dvije stare hrvatske crkvice i dvije stare hrvatske grobnice. Slijedeći viline upute Balabanić je stigao do cilja. Uzbuđenje ga je čudno obuzelo, niz lice suze su potekle, a zemlja kao da je jekom odgovorila: *Ovdi leže kosti kraljevića, / Radovana Zvonimirovića* (Balabanić, 2007: 104).

Nad grobom je autor Pavlovim *Štenjima*, Markovim *Evandjeljem*, Tugom i Bugom, hrvatskim grbom i hrvatskim morem zaklinjao kraljevića da mu se pokaže. Radovanov se duh pokazao autoru te ga pratio po Ninu, kao Vergilije Dantea kroz tminu. Radovan je otkrio kako je prije devet stoljeća u šesnaestoj godini života iz

kraljevskih dvora iz Biaća kod Splita, po nagovoru majke Jelene Lijepe – princeze od loze Arpada¹⁴, došao u Casku na Pagu kako bi se izliječio. Imao je brata Krunoslava koji je u trećoj godini života preminuo i počiva u Solinu.

Kad je Radovan s pratnjom stigao do Caskinih žala, zadivio se toj ljepoti vjerujući da će ondje ozdraviti. Radovan je na konju Gavranu često odlazio u lov, ali nikada nije pucao u zeca u logi. Kad je prvi put dojahao u Pag, ondašnji su mu žitelji „po hrvatskom starom običaju“ dali kruh i sol. Karakter Radovanov, pored ostaloga, paradigmatički pokazuju i njegove riječi misleći na narod *Ja sam rad njih, ne oni rad mene!* (Balabanić, 2007: 129-131).

Uvod je to u Radovanov susret s mladom pastiricom Slatinjarkom Ljudmilom, koja nije imala ni majke, ni sestre ni brata. Ubrzo se razvila obostrana ljubav. Radovan je Ljudmili obećao da će je oženiti, ukoliko se svijeća njegova života ne ugasi. Obostrana je ljubav čudo učinila i mladi je princ ozdravio i od nježnog bolesnika postao čili bojovnik. Za Radovanovu ljubav dočuli su njegovi roditelji. Majka mu se uputila u pohode. Prsten s ruke skinula je i darovala ga mladoj Ljudmili. Mladi je kraljević tri godine živio na Pagu i srodio se s narodom. U Pagu se tradicionalno slavio blagdan svetoga Jurja. Na svečanosti je bio i Radovan. Sretna Ljudmila je od ganuća pjevajući plakala:

*„Mrtva majko, da ti je ustati,
pa da vidiš kog ti ćerka prati.
I da vidiš svoju siroticu
u naručju hrvatskome princu.*

*Mrtva majko, gledaš li ozgora
da mi dragi domahuje s mora?
Nek je, majko, mirna duša tvoja,
presrićna je sirotica tvoja.*

14 Tri su pripadnika dinastije Arpadovića kanonizirana. Pored kralja Ladislava beatificirani su: Stjepan i Emerik. Stjepan, sveti, mađarski kralj, praunuk Arpada, sin vojvode Geze, rođen je oko 975. god. u Esztergomu (Gran Stigonium). Pogansko ime bilo mu je Wajk. Najvjerojatnije ga je god. 985.-990. krstio praški biskup Adalbert, koji je mnogo učinio oko pokrštanja Mađara. Na krštenju Wajk je uzeo ime Stjepan. Bio je oženjen bavarskom kneginjom Gizelom, s kojom je imao sina Emerika. Pokrstio je Mađare. Godine 1001. osnovao je nadbiskupiju u Esztergonu, te desetak biskupija i nekoliko samostana. Stjepanovom krunom, koju mu je poslao papa Silvester II., okrunjen je 15. ili 17. kolovoza 1001. godine. Po toj kruni nazivale su se Ugarska, Hrvatska, Dalmacija, Slavonija *zemljama krune svetoga Stjepana*. Umro je 20. kolovoza 1038. godine. Pokopan je u bazilici Alba Regia koju je sam utemeljio. Kanoniziran je 1087. godine. Svetkuje se 20. kolovoza. Kult toga sveca proširio se po sjevernoj Hrvatskoj i u Slavoniji. *Među brojnim relikvijama ističu se one iz 1635. godine u zagrebačkoj katedrali, u riznici, u obliku poprsja*. U kršćanskoj ikonografiji prikazuje se kao stariji bradati vitez ognut kraljevskim plaštom, okrunjen, s kraljevskom jabukom i žezlom. *Najčešće su na slikama uz njega sveti Emerik i sveti Ladislav* (Badurina, 1990). Njegov je sin Emerik, sveti. Rođen je na prijelazu 10. i 11. st. Umro je 1031. god. Prema legendama bio je blag mladić, koji je život proveo u molitvi i pokori. Svetkovina mu je 4. studenoga. Posebno se štuje u Mađarskoj, sjevernoj Hrvatskoj, Slavoniji, Austriji. U ikonografiji se prikazuje kao golobradi vitez, češće okrunjen jabučastom kneževskom nego kraljevskom krunom, s jabukom i žezlom u ruci, rjeđe s mačem u ruci. Katkada se prikazuje i s ljljanom u ruci (Badurina, 1990).

*Ti si, majko, u vičnom pokoju,
moli Boga za sudbinu moju.
U molitvi spomeni se mene,
nek mi sreća ne okrene leđa!*“ (Nazor, 1977: 163).

Princu se pričinilo kao da iz mora zloguki glas progovara:

*Zlo se piše na hrvatske Dvore,
Mlečići će zauzeti more.
Rad nesloge i druge nevolje,
tuđin će vam sisti na pristolje!* (Nazor, 1977: 171).

Na Pagu se tradicionalno slavila Velika Gospa. Na taj blagdan mladići su se natjecali u utrkaama na konjima, bacanju kamena s pračke, bacanju koplja u cilj i, na koncu, bacanju kamena s ramena. Princ je izrazio žarku želju sudjelovati u narodnom veselju. Premda nije smio bacati kamena s ramena, nešto ga je fatalno tjeralo na igru. Uzalud ga je njegov liječnik Radulo odvrćao od tog nauma. U prvom je krugu pobijedio, ali je ponovno bacao kamen. Treće je bacanje bilo kobno jer mu se pred očima smračilo te je jedva mogao udahnuti. Dvorjani su se oko njega skupili i jedva ga uspeli na konja. Tada je u ustima osjetio krv toplu. Praštajući se sa svojom draganom, Ljudmilom, mahnuo joj je krvavim rupcem. Kad je to vidjela, onesvijestila se i mjesec dana болоvala u bunilu, a kada je počela dolaziti svijesti, prvo je izgovorila riječi: *Radovane, krv ti na rukama!* Ljudmilu je posjetio kralj Zvonimir, moleći je: (...) *ozdravi lipoto, / daj mi sinu volju za životom!* (Balabanić, 2007: 203-204).

Kad je Ljudmila ozdravila, uputila se posjetiti Radovana:

*Pristupi mu lakoga koraka,
poljubi ga u oba obraza.
Poljubi ga među oči modre,
koje sada plamsaju i gore.*

Princ joj je odgovorio:

(...) „*Došla si mi mila!
Nisam znao da si bolna bila.
Da te ljubav uništi goruća
zato ča su bolna moja pluća.*

Svjestan svoga kraja princ je Ljudmili rekao:

*Moliti ću svoje roditelje
da ispune moje zadnje želje.*

*Kad ne mogu odvest te ko svoju,
nek te uzmu kao sestru moju!“*

Njezin odgovor bio je:

*„Neću, dragi, neću moj uzore,
ja bez tebe u kraljevske dvore!
Ako umreš, ovde ću ostati
i za tobom suze prolivati.*

A kad suzama prestanu izvori,
za tobom ću i ja doći gori.
Nek nas tamo Gospodin jedini
u ljubavi nebeskoj sjedini.

Ljudmila je njegovala Radovana. Kralj i kraljica kod sina su bili osam dana:

*Žale sina i mladu Ljudmilu,
i njihovu sudbinu nemilu,
još prid malo od sriće su cvali,
a sada su u bezdan propali.*

Sve bi svoje blago prigorili
i krunu bi zlatnu založili
kad bi mogli sinu vratiti zdravlje
i pirno mu upriličiti slavlje.

Međutim, nade su bile uzaludne. U dvadesetoj godini života njegov je život ugasnuo, zadnji gutljaj s njene ruke je popio, a ona mu mrtve oči zaklopila.

Kad Radovan priminu u Caski,
hrvatsko se nebo naoblači.
Pokrila ga crna oblačina
nastala je tamna pomrčina (Balabanić, 2007: 207-209).

Uz Radovanov odar stajali su kralj i kraljica:

*Roditelji uza odar stoje,
Tužno glede mrtvo zlato svoje.
Uviđaju, k'o da nisu znali:
Umrlo im sve ča su imali (Balabanić, 2007: 216).*

Pored njegove glave stajala je skončana djevojka, zlatnu kosu prevrtala rukama, ne mogavši ni plakati ni moliti, nijemo stojeći kao Majka Boli.

Kralj Zvonimir ispunio je sinovu želju da ga ukopa na Pagu. U Staroj je Novalji bio veliki sprovod koji su predvodila četiri biskupa, četiri glagoljaška stupa: biskup Senja, Krka, Osora i Nina, bisera kraj mora. Kroz dugačku i veliku poljanu od kraljevskoga dvora do Trinćela sprovod je žalosno putovao praćen zvukom mrtvih zvona, a sto dvorkinja glasno je naricalo. Stotine je voštanica tinjalo, stotinu je sablji damaskinja na suncu sjalo, odajući počast zadnjem kraljeviću.

Kad su došli pod veliku maslinu Ljudmila je opazila iskopan grob, gdje je nekoć s kraljevićem ljubovala: *te urlikne kao zvijer ranjena, / među rebra kopljem pogođena.*

Kad je zakoračila povrh jame, nešto joj se pred očima smračilo, a neka ju je muka kroz grlo gušila; teti Jeli na ruke se srušila. Vidjevši je tako, kao satrvenu gorsku vilu, kraljica Jelena uhvatila ju je za ruku i uputila joj molbu i svoju odluku:

*Moga sina, ljubavi jedina,
ti ne poznaš srca materina.
Pođi sa mnom, majka ću ti biti,
misto njega, tebe ću gojiti!*

Ljudmila je kroz plač odgovorila: *Bit ću čuvar njegovoga groba!* Biskupi su glagoljali, a skupine okolo jecale. Četiri su se mladića spremila ukopati tijelo kraljevića. Ljudmila je tužno zavapila:

*Doklen buden nesritna živiti,
Svakog ću te dana pohoditi.
Kod Boga se s tobom ne sastala,
'ko bi ovaj zavit današnji izdala (Balabanić, 2007: 218-219).*

Kad su princa ukopali:

*Roditelji tužni i čemerni,
vrhu groba stoje zagrljeni.
Nestalo je suza zalihe:
gorče boli mirne su i tihe!*

*A Ljudmila tužna na grob kleče
i ponovi ča se već zareče:
Dnevno ću ti cviče donašati
i svojim ga suzama zalivati!*

Na odlasku kralj i kraljica zamolili su opata da pazi na Ljudmilu, obećavši da će ondje podići baziliku u čast svome miljeniku.

Ljudmila je svakodnevno odlazila na grob. Godinu dana nakon Radovanove smrti na grob su došli svećenici glagoljaši kako bi upalili svijeće i tamjanom okadili grob.

*I nađoše na grobnome humku
Ljudmilu, satrvenu, mrtvu.
Na grob je došla rano jutro,
od čemera srce joj je puklo (Balabanić, 2007: 221-222).*

Blizu kraljevića ukopali su je. Časni otac Bone tu je podigao dvije crkvice, od kojih se vide ruševine *od mrtvoga, živim opomene!*

6. Umorstvo i kletva

Car Aleksije se približio papi Urbanu II. te je ponovno došlo do prijateljskih odnosa Istoka i Zapada. Aleksije je s voljom pape Urbana II. poslao poslanike s pismima kralju Zvonimiru tražeći od njega pomoć. Zbog toga je Zvonimir sazvao *Skupštinu* na kninskom polju i pozvao hrvatski narod u rat protiv *pogana i nevjernika*. Okupljeno mnoštvo se tome usprotivilo i ubilo kralja Zvonimira (Šišić, 1990). Prvi podatci o silovitom umorstvu hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira nalaze se u *Ljetopisu* popa Dukljanina:

Po ovi način i u to vrime zgodi se, da cesar rimski s voljom svetoga oca pape posla posle i listove svoje ovako g dostojnomu kralju Zvonimiru, proseće i moleće kako draga brata i meju kralji krstajnskimi kralja počtovanoga: „Ovo te molimo i prosimo, da skupiš k sebi svu gospodu zemlje tebi podložne, i svih od vridnosti. I kada bude skupščina, da pročitš meju svimi ovi drugi list, koga s tvojim listom šalje se od strane naše, gospodstvu vašemu, moleće, kada pročte, da odgovore, i da dadu nam na znanje volju svoju i odlučenje, ko učine vitezi i baruni s voljom gospodstva tvoga.

I tako dobri i sveti kralj Zvonimir, prijamše listove od pape i cesara, zapovidi po sve kraljevstvo svoje, da bude skupščina i sa shodom u Petih Crikvah u Kosovi, da svaki bude do dan dvadeset i pet, i prišatče vrime da pride mnoštvo veliko. I legoš vojske i narediše straže. I kada dojde dan, da (učini) slavni i dobri kralj Zvonimir otvoriti listove pape i cesara velikoga grada Rima, s voljom svetoga oca pape, koji kazahu:

Brata našega Zvonimira molimo s vlasnici i pukom zemlje kraljevstva

njegova, da bi hotil odlučiti, i s nami biti zajedno s pomoću ine gospode krstjanske, koji ovakve listove imaju od nas, i oni da odluče volju njih, i da nam dadu na znanje, jesu li k volji našoj pristali, ča jest s dopušćen'jem Božjim i sina njegova, koji jest porožen od Dive Marije, i muku (trpel) i krv prolio na drivo križa, i na njem umoren; koja smrt bi odkupljenje svita i oslobojenje svetih otac iz limbene tamnosti. I tako s dopušćenjem njegovim i s pomoću u njega virujućih jesmo odlučili osloboditi mista, koja je za ljubav našu okrvavio, i gdi je pridao duh otcu kroz muku i trud i greb, u kom bi položeno prislavno tilo njegovo.“

I to čuvše Bogom prokleti i nevirni Hrvati, (...) Tada čuvši toj nevirnici, ne daše ni listove dočtiti, i skočiše, ne samo da bi pristali na dostojnu molbu, svetoga otca pape i cesara Rimskoga, da sveta mista iz ruk poganskih izmu i oslobode, da oni Bogom počeše kričati i vikati na svetoga kralja, tužeći se i vapijući jednim glasom, kako na Isukrsta Židove: „da on išće izvesti njih iz domov njih, iz žen i ditce njih, i s papom ter s cesarom odtimati mista, gdi je Bog propet i gdi je greb njegov. A što nam je zato?“

I nevirni Hrvati vazeše zlu misal i nepravedan svit, i meu sobom zlo više učiniše, i sebi i ostatku svomu rasap i vičnje pogrjenje. I tako počeše upiti kakono Židove vapiše na Isukrsta, kada reče poglavica: „Bolje da jedan umre, nere tolik puk da pogine.“ I tako sramotni i nevirni Hrvati počeše govoriti vapijuće kao psi ali vuci: „Bolje da on sam pogine, ner da nas iz didine cića Boga i inim mista toliko daleko obuimati, zemlje i gradove.“ I ne inako, nere kako psi lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere z bukom i oružjem počeše sići njega, i tilo njegovo raniti, i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, koji, ležeći u krvi izranjen velikimi bolizni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrtju njegovom (svojom,) i da bi veće (Hrvati) nigdar neimali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov, po milosti onogaj ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom (Mužić, 2002: 131-133).

Juraj Rattkay piše da je Zvonimir umro, a kraljevstvo oporučno ostavio supruzi Jeleni (Rattkay, 2001). Arheolog i povjesničar Frane Bulić zabilježio je, u rujnu 1886. godine kod *Rotne gomile*, između Drniša i Muća, predaju o umorstvu kralja Zvonimira i poslao je povjesničaru Ferdi Šišiću:

Na Kosovu polju kninskom zavadio se neki kralj s vojskom te se pognali. Kralj već ranjen bježao sa Kosova polja, a vojska ga stigla gdje je sada Rotna gomila. Tu ga je izmrcvarila i ubila, i svaki je

vojnika na mrtvo tijelo bacio po kamen. Vojska se potom pobila između sebe i izmrcvarila, a od puste krvi prolivene nedaleko ove gomile pocrvenila je zemlja i zato se zove Crljenica. Kralj se zvao Rotando (Šišić, 1990: 587).

Bulić u tome pismu piše da mu nije jasno otkud ime Rotando; *valjda je skovano od rotne gomile*. Nadalje Bulić ističe kako se pitanjem Zvonimirova umorstva bavio još 1880. godine dok je bio nadzornikom pučkih škola u Zadru, te je tada napisao niz članaka u „Katoličkoj Dalmaciji“ (Dalmazia cattolica). Člancima je autor pobijao tvrdnju preuzetu iz „Kronike“ Šibenčanina Zavorea, objavljenju u tadašnjem listu „Dalmata“, - *da je kralj Zvonimir od svojih ubijen i da je Hrvate prokleo*. Ti su članci otisnuti u posebnoj otisku „Zvonimir hrvatski kralj“. Zbog pobijanja tvrdnji o umorstvu Dmitra Zvonimira, don Frane Bulić je bio izložen napadima trojice anonimnih talijanaša. Bulić ističe kako se trebalo suprotstaviti navalama talijanaša na „Katoličku Dalmaciju“ i sačuvati to glasilo. Međutim, proučavanjem dokumenata za svoje tvrdnje Bulić se uvjerio „(...) da je veoma vjerojatno umorstvo Zvonimirovo“.

Ferdo Šišić piše: *ipak je, je z g r a pričanju hrvatske tradicije, da je h r v a t s k i kralj Zvonimir ubijen u narodnoj skupštini, jamačno potpuno ispravna*. Poslije toga kralj je, vjerojatno u travnju¹⁵ 1089., pokopan u stolnoj crkvi u Kninu (Šišić, 1990: 586-587). Dokaze svojoj tvrdnji Šišić vidi i u mađarsko-poljskoj kronici iz 13. ili 14. st., kao i kronici hrvatskoga franjevca Ivana Tomašića iz 16. stoljeća:

Kralj Zvonimir bio je čovjek veoma hrabar i veoma vješt vojnik, a osobito gorljiv branilac kršćanske vjere. Zato odlučio podići veliku vojsku, te poći na daleki istok i oteti i osloboditi grob Spasiteljev, koji bijaše pao nevjernicima u ruke. Zapovjedi dakle svojim podanicima pod vjeru da pograbe oružje i da se spremni skupe na Petrovu polju. Kad su međutim Slovinci razumjeli zapovjedi i nalog kraljev, bude im žao žena i djece njihove te stadoše govoriti: „Što radi taj kralj, nikad više ne ćemo vidjeti djece, žena, ni domovine svoje. A zašto nas zove i puti da pređemo preko mora (u daleku zemlju)?“ Na to skloniše nevjerni Slovinci kraljeva tajnika i ujedno peharnika mu Tadiju Slovinca da ubiju kralja. Ovi uđoše 20. travnja pod kraljev šator, te ubiše Zvonimira na istom polju kraj crkve sv. Cecilije. Prije smrti svoje dade smrtno ranjeni kralj sve svoje podanike pozvati preda se, te govoraše ove riječi: „O vi nevjerni Slovinci, tko vas je zasljepio te me ubiste?“ A zatim: „O vi, vjerna braćo moja Hrvati i Dalmatinci, iz dubine srca žalim što sam vaš posljednji kralj i što ćete od sad biti podanicima tuđim kraljevima i knezovima.“ To govoreći izdahnu, te bi pokopan u kninskoj crkvi sv. Bartolomeja kraj velikoga žrtvenika.

¹⁵ Hrvoje Hitrec navodi da se Skupština održala na Cvjetnicu. (Hitrec, 2007).

Oj, nesretna Hrvatska, kad si tolikog i takva kralja izgubila! (Klaić, 1974: 144).

Dokaz silovitom umorstvu Dmitra Zvonimira je i provala mađarskoga kralja u Hrvatsku, kako bi osvetio svoga zeta (Šišić, 1990).

O umorstvu kralja Zvonimira, Vladimir Nazor piše u dvije pjesme naslovljene *Rotna gomila*:

*Narod se smrknju, uskomeša, plane:
-„Ne ćemo u rat, u zemlju daleku!
Silničē, nek ti glava u prah pane!“*

Neki je starac jurnuo prema šatoru i kamenom kralja pogodio u čelo. Kralj je skočio i starca mačem proboo. Mnoštvo je s kamenjem navalilo na kralja.

*Sam, ranjen, krvav, kralj uspravan stoji.
I kliče: „Vječna nek vas mora davi!
Svijetlu krunu Tomislava kralja
Tuđincu od sad gledali na glavi!“ (Nazor, 1977: 83).*

Mnoštvo je kamenjem kralja zakopalo do pojasa. Iz stijenja virila mu je krvava brada. Zloguko su kričala kraljeva izranjena usta: *Hrvati, uv'jek tužno roblje bili!* Kamenovanje je nastavljeno. Nestao je kralj. Ostala je na sred polja grdna gomila kamenja.

U drugoj je pjesmi eshatološki motiv – razgovor kraljice Jelene Lijepe s umorenim kraljem. Kraljica se javlja kralju, a on je naziva mađarskom hijenom i govori da mu je ona teža nego gomile stijena. Udovica je kišu suza lila, a kralj je molio da ne plače, jer su ga njezine suze žegle jače od žerave. Kraljica je nastavila:

*„Nisam li tebi, dragi, govorila:
Zgnječi te zmije, gamad utamani.
O tugo ljuta! O sudbo nemila!“
„Umukni, ženo! Do grobnice moje
Dopire urlaj olujine noćne,
Al' mir mi krati jaukanje tvoje!“*

Kraljica je rekla da će pozvati brata, da sputi onoliko Hrvata koliko je kralja pogodilo kamenja. Međutim, u vizuri Vladimira Nazora, kralj svoj razgovor završava:

*„Odmakni, idi! Nosim na grudima
Kraljevstva jednog teške ruševine.*

Pusti, nek tužim nad svojim jadima

Uz pljusak dažda i huku vjetrine“ (Nazor, 1977: 84).

Silovito umorstvo kralja Zvonimira negira povjesničar Vjekoslav Klaić. Za svoju tezu Klaić navodi da je kralj još od 1086. godine pobolijevao, a u to vrijeme kraljevski namjesnik izvršavao je vlast kralja. Kralj je umro i *po svojoj prilici pokopan poput Petra Krešimira u kraljevskoj grobnici na Solinskom polju*. Klaić svoju tvrdnju potkrjepljuje činjenicom da su legende o pogibiji nastale mnogo kasnije. Ta je tvrdnja prevladana, jer predaju o silovitom umorstvu 1150. godine navodi pop Dukljanin u svome *Ljetopisu*. Dakle, Dukljanin o umorstvu kralja piše samo 61 godinu nakon toga zločina i logično je to umorstvo bilo u narodnome pamćenju i usmenoj komunikaciji. Međutim, i Klaić ističe: (...) *ali je (Zvonimir) doista bio p o s l j e d n j i v e l i k i k r a l j H r v a t a, p a s e n a r o d z a k a s n i j i h b u r n i h v r e m e n a r a d o s j e ć a o l i j e p o g a m i r a i s i g u r n o s t i z a n j e g o v a v l a d a n j a* (Klaić, 1974: 144).

O Zvonimirovoj kletvi, pored ostalih, Eugen Kumičić piše u djelu *Kraljica Lepa* (1902). Temeljem predaje o Zvonimirovoj kletvi Dražen Kovačević napisao je i 1993. godine objavio monografiju *Legende i predaje Hrvata* u kojoj je i knjiški obrađena predaja *Smrt kralja Zvonimira*. Hrvoje Hitrec navodi *Zvonimirovu kletvu: Neka vam Bog naplati ovo umorstvo tako da Hrvati nikada više ne imali kralja od svoje krvi* (Kovačević, 1993: 11-12).

7. Hrvatska nakon Dmitra Zvonimira

Zvonimira je naslijedio je sinovac Petra Krešimira IV. Stjepan II., zadnji Trpimirović. Otac mu je bio namijenio kraljevstvo, ali mu je prijestolje, kako je već objašnjeno u 1. poglavlju ovoga rada, preoteo kralj Slavac. Tada se Stjepan II. teško bolestan sklonio u samostan svetoga Stjepana u Solinu. Nakon smrti Dmitra Zvonimira u Šibeniku su predstavnici velikaša i duhovnih vođa 1089. godine za kralja izabrali Stjepana II. Među crkvenim dostojanstvenicima bili su splitski nadbiskup Lovro i trogirski biskup Ivan.¹⁶ Koncem 1090. ili početkom 1091. godine kralj se razbolio i umro.

¹⁶ Sveti Ivan Trogirski podrijetlom je iz plemićke rimske obitelji Orsini (1063-1111). Za vrijeme kralja Krešimira IV. Papa ga je poslao u Trogir i u tom je mjestu izabran za biskupa. Provodio je pokornički život, ističući se miroljubivošću, blagošću i pomirljivošću. Riješio je spor između Zadrana i kralja Kolomana. O njemu postoji više legendi. Po jednoj od njih biskupu Ivanu je za vrijeme mise s neba sletjela golubica na glavu kao znak Duha svetoga i njegova mirotvorstva. Druga legenda kazuje kako je jednom tuča uništila vinograde, a Ivan je naredio da se ono malo preostalogo grožđa stavi u tijesak iz kojega je potekla golema količina mošta. Prema trećoj legendi Ivan je za vrijeme oluje putovao u Šibenik doživjevši brodolom kod rta Planke. Ivan je hodao po valovima i po njegovom su zagovoru spašeni mornari i teret. Poslije Ivanove smrti Mlečani su htjeli njegovu ruku prenijeti u Mletke. Međutim, uoči godišnjice njegove smrti ruka je zrakom došla i spustila se na svečev grob (Badurina, 1990).

Nazor je o kralju Stjepanu II. napisao dva soneta. Prvi je „U crkvi“, a u njemu slikovito pjesnik opisuje crkvu u kojoj čovjek kleči i dugo moli:

*Pokrio lice. Zgurio se. Jeca.
Srh plećma trza. Dršu ruke one.
Ne vidiš suza što ih oči rone,
Al shvaćaš da mu duša bolno breca.*

Pjesnik sumorno stanje nadalje opisuje: *Vjetrina hući, groza hvata, samo jedno srce kuca*. U sonetu „Kraljeva kruna“ Nazor opisuje krunidbu Stjepana II., spominjući dvore Dmitra Zvonimira, a za vrijeme krunidbe.

*Nemilo vjetar od Udesa pu'nu.
Sinovče slavnoga kralja Krešimira,
Na glavu mi ti postavljamo krunu“ (Nazor, 1977: 85-86).*

Kralja su potom u dvor vodili, puku pokazivali, te ga na zlatnim kolima u Split *vukli*. U ta dva soneta pjesnik je upotrijebio desetak eliptičnih rečenica, kojima je virtuožno oslikao tadanje stanje duha u Hrvatskoj.

Nakon smrti Stjepana II. u Hrvatskoj je zavladao bezvlašće. Uslijedio je dugotrajan građanski rat, *krvav spomenik, na kojem kao da se je urezala bajna Zvonimirova kletva: Hrvati ne će više imati vladara svoje krvi* (Poparić, 1899).

Kraljica Jelena bila je izložena raznim nevoljama koje su joj činili neprijatelji njezinoga pokojnoga muža. Zbog toga je Jelena pobjegla bratu Ladislavu, mađarskome kralju. To su podržavali pristaše pokojnoga kralja Zvonimira. Protivnička je strana na prijestolje postavila Petra Svačića, koji je za prijestolnicu odabrao Knin. Ladislav je 1091. godine prešao rijeku Dravu i provalio u Slovinsku banovinu. Narod se Ladislavu nije mnogo ni odupirao, te je mađarski kralj zauzeo i Sisak. Na planini Gvozdu došlo je do velikih okršaja, a Ladislav se zadovoljio već osvojenim (Klaić, 1974).

Ladislav je umro 29. srpnja 1095. godine. Naslijedio ga je najstariji sin njegova brata Gejze I. Koloman, koji je bio mađarski kralj (1095.-1116.). Kad je kralj Koloman 1097. godine prodro u Hrvatsku Petar mu se suprotstavio i poginuo na planini Gvozdu, koja se po njemu kasnije prozvala Petrova gora.

Nazor o Petru Svačiću piše u četverodijelnoj pjesmi „Petar Svačić“. U žestokim borbama hrvatske vojske protiv mađarske prednjačio je Petar:

*Koplja se sjaju, zastave se viju.
Petrovi borci sve bjesnije biju.
On – krvav, strašan, pred svima prednjači.*

Petar je kao orao kliktao na mrtvoj gomili mrtvacu. Koloman je stigao i tražio od Petra da se preda:

*Ne, ja sam nisam. Pokraj mene stoje
Ljudevit,¹⁷ Braslav,¹⁸ Mojslav,¹⁹ Tomislave.
Iz zemlje niču, iz pare krvave.
Svi gledaju me. Znam, čega se boje.
Posljednji vladar mora da se sruši
S krunom na glavi, s ponosom u duši!*

I dalje je Petar *stršio* na grudnoj gomili lešina i klicao da nije sam:

*Ne, Hrvat svaki izdajica nije.
Krv i će kaplja da ko biser sije
Na čelu mome, na hrvatskoj kruni (Nazor, 1977: 87-88).*

Strijele su zazviždale, poklič je nebu poletio, sunčani trak se slomio i utnuo, divljim urlikom vojska je srnula naprijed, a: - *Golem i težak, kralj se u prah svali*. Pao je kao hrast što ga vjetar iščupa, a zemlja je zatutnjala kad je o nju lupnuo. Uzalud je Koloman pokušavao podignuti krupnoga kralja, te ga je mislio isjeći i psima baciti. U tome ga je spriječio biskup:

*(...) Kralju, mrca štedi.
Rodna ga zemlja drži na grudima.
Ko pečat. Tuđu zemlju ne uvr'jedi!*

Slikoviti su i potresni zadnji Nazorovi stihovi zadnjemu hrvatskom kralju:

*Smrklo se. Grmi, i vjetrine lome
Po Gvozdu granje. – Turobne i trome
Djedova sjene po razboju blude.*

Bugare²⁰ tužno vile ponoćnice.

17 Ljudevit Posavski bio je knez Posavske Hrvatske (817.-823.). Predvodio je zajednički ustanak slavenskih naroda, Slovenaca, Hrvata i Srba protiv franačke države (819.-823.). Franački pohod na vojsku Ljudevita Posavskoga 819. godine doživio je neuspjeh. Međutim, tada je uz Franke stao dalmatinski knez Borna. Franački su napadi učestali 820.-821. godine, ali se Ljudevit uspješno branio. Godine 822. iz Italije su franačkoj vojsci stigla pojačanja, te se Ljudevit s vojskom sklonio kod Bornina ujaka Ljudemisla, koji ga je dao ubiti. Ljudevitu su pripisivane ideje ujedinjenja južnih Slavena, a knez Borna okarakteriziran je nacionalnim izdajicom.

18 Braslav je bio je posljednji knez Panonske Hrvatske (o. 880.-900.). Bio je franački vazal. Kada su Mađari napali kneza Braslava, franačke vlasti je nestalo, a s njom i kneza Braslava.

19 Mislav (Mojslav) bio je hrvatski knez (oko 835.-845.). Ubrzo je po dolasku na prijestolje došao u sukob s Mlečanima. Prijestolnicu je iz Nina prenio u Klis. S Mislavom počinje doba samostalne Hrvatske. Sklopio je mir s mletačkim duždom Petrom Trandenikom, koji je potom sklopio mir s neretvanskim knezom Družakom. Mislav je u Putalju kod današnjega Sućurca podigao crkvu Svetoga Juraja. Prigodom posvete te crkve (oko 839. god.) Mislav je splitskom nadbiskupu darovao crkvenu desetinu oko svoga dvorca u Klisu (Mijatović, 1996). Usp. (Laszowski, 1925).

20 U narodnoj je uporabi u Rami i drugdje glagol *bugariti* a znači *kroz plač govoriti, jadikovati, žaliti se, tražiti*

Aveti idu i padaju nice

Kraj mrtvoga kralja. U čelo ga ljube (Nazor, 1977: 88).

Hrvatska je 1102. godine stupila u državnu zajednicu s Ugarskom. Te je godine u Biogradu Koloman okrunjen kraljevskom krunom Hrvatske i Dalmacije. Arpadovići su Hrvatskom vladali do 1301. godine. Od 1102. godine do 15. st. bili su neprestani sukobi Mlečana i hrvatsko-ugarskih vladara.²¹

8. Zvonimirova lađa

Lađa u kršćanskoj civilizaciji simbolizira znamen Kristove Crkve. Noina korablja plovila je povrh voda potopa, dok je sve ostalo bilo uništeno, simbol je Crkve. Sveti Ambrozije Crkvu uspoređuje s lađom, a križ s jarbolom. Čudo na Galilejskom jezeru, kada je Krist utišao valove i spasio apostole na lađi, također daje lađi vjersku simboliku. Lađa je znak svetoga Nikole biskupa i svetoga Vinka. Na slikama se sveta Julijana prikazuje s lađom u pozadini, što predstavlja njezinu prihvaćenu službu lađara (Badurina, 1990). Nazor piše da se Zvonimirova lađa nasukala kobne 1102. godine pred Biogradom na moru.

Nazor osmercima s vjerom i nadom piše o Zvonimirovoj lađi koja osam stotina ljeta leži nasukana, a svih strana je biju, lome i drmaju *vali i oluje*. Ta se lađa nekoć hrabro i slavno borila pokraj Drača i Sasena, blizu Krfa, pred Avlonom:

Na njojzi je sto tragova

Udaraca i uvreda,

Na njojzi je sto znakova

Veljih slavlja i pobjeda.

Konop je u vjetrini zujio da je gvozden bio dok se o njemu svet, slobodan, kockasti barjak vio. Krma je škripala pitajući se gdje je snažna ruka kormilara? Utroba je u mećavi noćnoj ječala i sanjala o zemljama lijepim, *holim* borcima i galijama, te se snažno trzala pitajući se zar će ondje gnjiti, moleći da je dignu, da zajedri morem *tijem*.

Osamstoto ljeto teče,

I sve vali lađu biju,

pomoć, tražiti milost i sl. Prema toj riječi svoj naziv baštine *bugarščice*, starinske pjesme. Najviše je bugarščica koje pripadaju epskoj poeziji. Neke su bugarščice lirske pjesme, a neke se mogu promatrati kao lirsko-epske pjesme. Karakteriziraju ih dugi stih (dvanaesterac – šesnaesterac) i tugaljiv ton. Te su pjesme *specificum Croaticum*. Zapisivane su kod Hrvata, ponajviše u priobalnim krajevima. Prve je tri bugarščice zapisao i u svom *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1586) objavio Hvaranin Petar Hektorović. Josip Kekez bugarščice je nazivao hrvatskim državotvornim pjesmama.

21 U drugoj polovici 13. st. mletačku vlast priznaju: Poreč, Umag, Novigrad, Sveti Lovreć, Motovun i Rovinj. U 14. st. Mlečani su ovladali teritorijem od Istre do Albanije, osim Dubrovačke Republike. U to je vrijeme Mletačka Republika brojala 200.000 stanovnika, a vladali su nad 2.500.000 žitelja.

*I sve sikću munje žive,
I jesenje kiše liju.*

*Snažno o nju udaraju
Vjetar, talas i oluje.
Slomila se, prignula se:
Na p'jesku je – al još tu je! (Nazor, 1977: 89-90).*

Nazor nastavlja da je to davno bilo, ali trak sunčev se zlatio *sade*. *Sjajne su munje našu tamu sjekle*, ali sve je prošlo:

*Odsjevi blješte pred našim očima,
Još vihor drevni žilama nam huči,
I kremen niče u našim srcima.*

...

Pjesnik ističe da su slagali oni koji su mislili da su Hrvati lovor-grana, jer mi smo porod vuka i arslana!

*Što davno bješe i sad je u nama.
Još snaga stara tjera čvrstu šaku
Da digne zide porušena hrama (Nazor, 1977: 91).*

Vladimir Nazor pjesme o hrvatskim kraljevima završava pjesmom „Molitva na moru“. Ta pjesma ima značajke usmene vjerske molitvene lirske poezije:

*O Bože, koji daje nam u baštinu
Najslađu zemlju i more najgorčije,
Daj nam i milost, da sveđ mogli budemo
 Tu masnu grudu orati,
 Taj tvrdi kamen lomiti,
 Tim sinjim morem ploviti!*

*O Bože, daj nam ljutih suza potoke,
Da more naše postane još gorčije
Za tuđa usta, - pa ćemo te slaviti,
 U dane sreće, šuštanjem
 Pješćanih žala, pučinskih
 Oluja divljim pjesmama! (Nazor, 1977: 92).*

Literatura

- Badurina**, Anđelko (ur.) (1990). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Balabanić**, Berto Krešimir (2007). *Radovan i Ljudmila*, (priredila i proslav napisala Vanda Babić), Novalja – Zagreb: Matica hrvatska, Ogranak Novalja.
- Bratulić**, Josip; Damjanović, Stjepan (2005). *Hrvatska pisana kultura (Izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća)*, 1. svezak: VIII.-XVII. stoljeće, Križevci – Zagreb: Veda.
- Dragić**, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Serija: Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 5. Sarajevo: Matica hrvatska, HKD Napredak.
- Hitrec**, Hrvoje (2007). *Hrvatske legende*. Zagreb: Školska knjiga.
- Klaić**, Vjekoslav. (1974). *Povijest Hrvata* (knjiga prva). Zagreb: MH.
- Laszowski**, Emilij. (ur.) (1925). *Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.–1925., sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne, i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. Vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom. Sa 9 zasebnih slika, te 421 slikom u tekstu*. Prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva. Zagreb: Za upravu Aleksandar pl. Ballogh.
- Kovačević**, Dražen (1993). *Legende i predaje Hrvata*. Zagreb.
- Lašvanin**, Nikola (1981). *Ljetopis*. (pr. Ignacije Gavran) Sarajevo: IRO “Veselin Masleša”.
- Mužić**, Ivan (2002). *Hrvatska kronika 547-1089*. Split: Marjan tisak.
- Mijatović**, Anđelko (1996). *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nazor**, Vladimir (1977). *Sabrana djela, Pjesme III*, (Sabrana djela Vladimira Nazora (1876-1949-1976), svezak III. *Hrvatski kraljevi, Stare istarske balade, Medvjed Brundo, Utva*. (ur. Nedjeljko Mihanović). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Poparić**, Bare (1899). *O pomorskoj sili Hrvata, iz doba narodnih vladara*. Zagreb: Naklada Matice Hrvatske.
- Rattkay**, Juraj (2001). *Spomen na kraljeve i banove kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, (glavni urednik Mirko Valentić).
- Šišić**, Ferdo (1990). *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, pretisak iz 1925. godine. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Historical Facts Regarding the Croatian King Dmitar Zvonimir in Vladimir Nazor's Poetry

Summary

Vladimir Nazor started writing poems about Croatian kings in 1903 in Zadar and he completed them by the year 1930. The poems were based on historical sources and traditions. This article deals with the story about King Dmitar Zvonimir. After the death of King Petar Krešimir IV, Croatia was in state of chaos. In 1074, the unsatisfied chose Slavac for their king, who was captured by the Norman commander in November of 1075. Croatia was left without a king. In mid 1075 Dmitar Zvonimir was almost unanimously elected the king of Dalmatia and Croatia. In 1065 he married Jelena, the daughter of the Hungarian King Bela I. During the reign of Zvonimir, the Croatian people lived in prosperity and they remembered him as a 'good king'. He was a loyal ally of Pope Gregory VII. His son Radovan died while Zvonimir was still alive. According to *The Chronicle of Priest Dukljanin* (12th century), the Hungarian-Polish chronicles from the 13th and 14 centuries and *The Chronicle of Croatian Franciscan Ivan Tomasic* from the 16th century, the king was killed in 1089 by his associates during a parliament assembly at the site of the Five Churches in Kosovo polje near Knin, where he had gathered the associates to read them a letter from the Pope, who wanted Zvonimir to send troops to liberate the tomb of Christ.

In 1886, Ferdo Šišić wrote down the legend of the violent murder of the king. There is a story in the tradition of Croats about the curse of Zvonimir, who, while dying, cursed his people by saying that a foreign language would rule over them for a thousand years. The story about Croatian King Dmitar Zvonimir in the poetry of Vladimir Nazor is in complete harmony with the historical sources.

Key words: Croatian King Dmitar Zvonimir, Croats, violent murder, King Zvonimir's curse